

Το ανά χείρας τεύχος της οτοπίας έχει ως θέμα την Εργασιακή Θεωρία της Αξίας, δηλαδή τη γενική οπτική ότι η ανθρώπινη εργασία είναι αυτή που δημιουργεί τον κοινωνικό πλούτο και ότι πίσω από τις τιμές (δηλαδή τις μορφές εμφάνισης των οικονομικών σχέσεων σε μια εμπορευματική οικονομία) υποκρύπτονται οι αξίες (δηλαδή εργασιακά μεγέθη). Η θεωρία αυτή, με τη συγκρότησή της στα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα, αποτέλεσε τη βάση συγκρότησης μιας αυτοτελούς επιστήμης των οικονομικών σχέσεων με τη μορφή της κλασικής Πολιτικής Οικονομίας. Ταυτόχρονα, όμως, η Εργασιακή Θεωρία της Αξίας δεν αποτέλεσε μόνο τη βάση της κλασικής Πολιτικής Οικονομίας —ενός από τα πιο λαμπρά διανοητικά επιτεύγματα της ανερχόμενης τότε αστικής τάξης— αλλά και το έδαφος για τη συγκρότηση της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας από τον Κ. Μαρξ, δηλαδή της πιο ριζικής αντιπαράθεσης στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα.

Η διπλή αυτή διάσταση του θεωρητικού παραδείγματος της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας, ως υπεράσπισης του συστήματος σε κάποιες εκδοχές της και ως ριζικής κριτικής του σε άλλες, αποτέλεσε τη λυδία λίθο της. Αφενός τεκμηριώνει την ερμηνευτική ισχύ του αναλυτικού της πλαισίου. Αφετέρου, όμως, οδήγησε στη γρήγορη αμφισβήτησή της στα πλαίσια της ορθόδοξης θεωρίας και στην υποκατάστασή της αρχικά από τις Υποκειμενικές Θεωρίες της Αξίας, που οδήγησαν στη συγκρότηση της Οριακής (ή Μαρτζινλιστικής) θεωρίας, και, τέλος, στην πλήρη εκτόπιση κάθε Αξιακής Θεωρίας —ακόμη και υποκειμενικής— και στην επικράτηση των Οικονομικών ως του σύγχρονου κυρίαρχου επιστημονικού παραδείγματος στα πλαίσια της επιστήμης των οικονομικών σχέσεων.

Η ανάγκη μιας Αξιακής Θεωρίας για την ερμηνεία της λειτουργίας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής είναι σχεδόν ορατή διά γυμνού οφθαλμού σε όλους σχεδόν εκτός από τα σύγχρονα Οικονομικά. Κάθε μελέτη της παραγωγής και της διανομής πρέπει να αναφερθεί σε κάτι που είναι το αντικείμενο των κοινωνικών αυτών διαδικασιών. Η πρώτη διάστασή τους είναι προφανώς η φυσική διάσταση, δηλαδή ως ένα σύνολο απτών υλικών αγαθών (εξαιρουμένων των αγαθών που δεν έχουν μια αυτοτελή υλική μορφή ύπαρξης). Όμως, στη διάσταση αυτή κάθε στοιχείο παραμένει ετερογενές και είναι δύσκολο —εκτός ειδικών περιπτώσεων— να αθροιστούν, να μελετηθούν αλλά και να ρυθμιστούν καθοριστικά μεγέθη. Για να γίνει δυνατό να αθροιστούν όλα αυτά τα ετερογενή προϊόντα πρέπει να χρησιμοποιηθεί κάποια σχέση μετασχηματισμού τους που να τα ανάγει σε μια κοινή διάσταση. Η πιο προφανής σχέση μετασχηματισμού είναι το σύστημα τιμών.

Έστω ότι $(q_1, q_2, \dots, q_n)$ είναι οι ποσότητες ενός συνόλου ή εμπορευμάτων, στις οποίες συστοιχίζονται οι αντίστοιχες τιμές $(p_1, p_2, \dots, p_n)$. Το άθροισμα των γινομένων τους δίνει το συνολικό επίπεδο τιμών:

$$p_1 q_1 + p_2 q_2 + \dots + p_n q_n = PQ$$

Με τον τρόπο αυτό πράγματι τα ετερογενή εμπορεύματα έχουν αναχθεί σε μια κοινή διάσταση. Τότε επίσης μπορούν να οριστούν ισοδυναμίες ανταλλαγής μεταξύ δυο ή περισσότερων ετερογενών προϊόντων του τύπου $p_i q_i = p_j q_j$. Όμως, όπως μπορεί να διαγνώσει κάθε έστω και ελάχιστα παρατηρητικός μελετητής, οι τιμές δεν παραμένουν σταθερές αλλά διακυμαίνονται συνεχώς και, μάλιστα, πολλές φορές εξαιτίας τυχαίων ή/και βραχυχρόνιων επιδράσεων. Ιδιαίτερα παράγοντες που σχετίζονται με την προσφορά και τη ζήτηση —όπως, για παράδειγμα, μια τυχαία υπερπροσφορά μιας κατηγορίας εμπορευμάτων— έχουν κρίσιμες επιπτώσεις στην τιμή των προϊόντων. Στην περίπτωση τέτοιων αλλαγών, ενώ η συνολική ποσότητα των παραγόμενων αγαθών παραμένει η ίδια (Q), αλλάζει η διανομή της μεταξύ των επιμέρους παραγωγών, καθώς άλλοι επιτυγχάνουν καλύτερες και άλλοι χειρότερες τιμές για τα προϊόντα τους. Αυτό συνεπάγεται ότι οι παραγωγικοί πόροι της κοινωνίας θα διανεμηθούν με έναν τρόπο που δεν διασφαλίζει απαραίτητα τις καλύτερες αναλογίες αναπαραγωγής της. Είναι προφανές, λοιπόν, ότι δεν αρκεί η αναγωγή των προϊόντων σε μια κοινή διάσταση μέσω των τιμών, αλλά υπάρχει και χρειάζεται να ανακαλυφθεί μια άλλη υπολανθάνουσα διάσταση που καθορίζει τις τιμές και ταυτόχρονα εκφράζεται μέσω αυτών. Αυτή είναι η διάσταση των αξιών και αποτελεί ουσιαστικά την αγκύρωση του οικονομικού συστήματος σ' ένα όχι απαραίτητα αμετάβλητο αλλά σίγουρα πιο ουσιώδες και σταθερό έδαφος απ' αυτό των τιμών.

Η κλασική Πολιτική Οικονομία αλλά και η μαρξιστική Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας ορίζουν ως περιεχόμενο της αξιακής διάστασης την ανθρώπινη εργασία και, επομένως, συγκροτούν (διαφορετικές βέβαια) εκδοχές της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας. Βάση όλων αυτών των εκδοχών είναι η θέση ότι μόνο η ανθρώπινη εργασία είναι παραγωγική (αλλά, ταυτόχρονα, ότι δεν είναι κάθε ανθρώπινη εργασία παραγωγική). Αντιθέτως, οι μηχανές και η γη δεν παράγουν αυτοτελώς αλλά υπόκεινται στην ανθρώπινη παρέμβαση. Οι αξίες, επομένως, που υποκρίπτονται και αποτελούν την αγκύρωση των τιμών είναι (κατά την κλασική και ιδιαίτερα τη ρικαρδιανή ανάλυση) ή εκφράζουν (κατά τη μαρξική θεώρηση) περιεχόμενη εργασία. Επομένως, μια ανταλλακτική ισοδυναμία σε όρους τιμών του τύπου $p_i q_i = p_j q_j$ ισχύει εφόσον πίσω και από τις δυο πλευρές της εξίσωσης υπάρχει μια ίση ποσότητα ξοδεμένης εργασίας. Το μέγεθος των εργασιακών αξιών καθορίζεται πρωτίστως από σχέσεις μέσα στη διαδικασία παραγωγής και έχει ένα αντικειμενικό χαρακτήρα. Η επίδραση των διαδικασιών που δρουν στη σφαίρα της ανταλλαγής —και ιδιαίτερα οι συνθήκες προσφοράς και ζήτησης— είναι στοιχεία δεύτερης τάξης και έπονται στην ανάλυση αυτή. Από εκεί και πέρα, η μεν κλασική Πολιτική Οικονομία επικεντρώθηκε στη μελέτη της λειτουργίας του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και —ιδιαίτερα με την κορυφαία στιγμή της, την Αξιακή Θεωρία της Ενσωματωμένης Εργασίας του D. Ricardo, και λιγότερο στο έργο του A. Smith—, στην ποσοτική διάσταση των αξιών και στη συσχέτισή τους με τις τιμές. Η δε μαρξική κριτική της —μέσω της Αξιακής Θεωρίας της Αφηρημένης Εργασίας— επικεντρώθηκε στην κατάδειξη όχι μόνο του ταξικού χαρακτήρα του κεφαλαιοκρατικού συστήματος —κάτι ήδη γνωστό στους κλασικούς— αλλά και της εκμεταλλευτικής φύσης του και του αναγκαίου της ανατροπής του. Όσον αφορά την ποσοτική διάσταση, η μαρξική θεώρηση προχώρησε σε μια πιο διαλεκτική ανάλυση της συσχέτισης αξιών-τιμών καθώς και της αλληλεπίδρασης παραγωγής-ανταλλαγής.

Σε αντίθεση με το αναλυτικό βάθος και την ισχύ της προαναφερθείσας γραμμής ανάλυσης, τα σύγχρονα Οικονομικά προσπαθούν να θεμελιώσουν μια οικονομική θεωρία, αφενός, εξοβελίζοντας σχεδόν κάθε κοινωνική διάσταση (και ιδίως τις κοινωνικές τάξεις) και, αφετέρου, περιοριζόμενα στο ρηχό αναλυτικό πλαίσιο της προσφοράς και της ζήτησης. Ξεκινώντας με την προπατορική τους θεωρία, την οριακή θεωρία, αναγνώρισαν καταρχήν την ανάγκη μιας αξιακής θεωρίας. Όμως τη συγκρότησαν όχι από την πλευρά των κοινωνικών σχέσεων μέσα στην παραγωγή —και άρα στις αντικειμενικές βάσεις της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας— αλλά από την πλευρά των εξατομικευμένων καταναλωτών. Συγκρότησαν επομένως μια υποκειμενική θεωρία της Αξίας, όπου οι αξίες απηχούν την προσωπική ωφελιμότητα που αντλεί κάθε αγοραστής από ένα προϊόν. Ταυτόχρονα, υποστήριξαν ότι η ανθρώπινη εργασία δεν μπορεί να διεκδικήσει κάποιον ιδιαίτερο ρόλο, αλλά είναι απλά ένας παραγωγικός συντελεστής ισότιμος και εφάμιλλος με τη γη και το κεφάλαιο (έτσι όπως αυτό ορίζεται από την ορθόδοξη ανάλυση), που ο καθένας έχει τη δική του παραγωγικότητα και οφείλει επομένως να λαμβάνει τη δική του αμοιβή.

Παρά τον εξοβελισμό της από το έδοφος των ορθόδοξων Οικονομικών, η Εργασιακή Θεωρία της Αξίας εξακολούθησε να αποτελεί το πεδίο αναφοράς όλων σχεδόν των ετερόδοξων ρευμάτων της οικονομικής σκέψης. Το ειδικό αφιέρωμα της ουτοπίας στην αξιακή θεωρία φιλοδοξεί να δώσει στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό μια εικόνα της συνεχιζόμενης σημασίας και ζωτικότητας της θεωρίας αυτής. Οι συμπεριλαμβανόμενες εργασίες δίνουν μια ενκρινή παρουσία των βασικών θεμελιακών στοιχείων της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας καθώς και των διαφορετικών εκδοχών και ερμηνειών της. Επίσης, εκτός από τη γενική θεωρία, παρουσιάζονται και μια σειρά σημαντικοί επιμέρους τομείς μελέτης, όπως η μεθοδολογία και οι εμπειρικές εφαρμογές.

Το άρθρο του Ben Fine παρουσιάζει μια ανάλυση του περιεχομένου της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας καθώς και του ρόλου που έπαιξε η θεωρία αυτή στο προσωπικό ερευνητικό έργο του συγγραφέα. Το άρθρο του David Laibman εστιάζει επίσης πάνω στην αποτίμηση της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας και, στη συνέχεια, επεκτείνεται στην επισκόπηση των σύγχρονων αντιπαραθέσεων μέσα στα πλαίσια της θεωρίας αυτής. Το πρώτο μέρος του άρθρου του John Weeks κάνει μια γενική παρουσίαση της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας, ενώ το επόμενο μέρος δείχνει πώς μπορεί να εφαρμοστεί η αξιακή θεωρία σ' ένα ειδικό πεδίο της επιστήμης των οικονομικών σχέσεων, στη θεωρία της Οικονομικής Ανάπτυξης. Η εργασία του Σταύρου Μαυρουδέα παρουσιάζει μια επισκόπηση της πορείας της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας και ιδιαίτερα των σύγχρονων ρευμάτων της. Το άρθρο του Κώστα Λαπαβίτσα μελετά από την σκοπιά της μαρξιστικής αξιακής ανάλυσης τη θεωρία του χρήματος. Ο Γιώργος Σταμάτης παρουσιάζει μια καινοτόμα κριτική της «Νέας Λύσης στο πρόβλημα του μετασχηματισμού». Το άρθρο των Θανάση Μανιάτη και Λευτέρη Τσουλφίδη επικεντρώνεται στην κατάδειξη των δυνατοτήτων εφαρμογής της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας στην εμπειρική ανάλυση, μελετώντας τη συσχέτιση αξιών και τιμών στην ελληνική οικονομία. Ο Makoto Itoh παρουσιάζει πώς μπορεί να αξιοποιηθεί η αξιακή θεωρία στη μελέτη και τη ρύθμιση ενός σοσιαλιστικού συστήματος. Ο Alfredo Saad-Filho παρουσιάζει το κρίσιμο πεδίο της μεθοδολογίας της αξιακής θεωρίας και ιδιαίτερα τη σχετικά πρόσφατη Εγγελιανή ανάγνωση της μαρξικής θεωρίας από την «Νέα Δια-

λεκτική». Τέλος, ο Θόδωρος Μαριόλης μελετά το λεγόμενο ζήτημα του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές.

Στο τεύχος περιλαμβάνονται επίσης δύο μελέτες, της Μ. Αντωνοπούλου και του Τ. Φωτόπουλου, ένα κείμενο επικαιρότητας του Ε. Μπιτσάκη για τους μετα-νεωτερικούς και τους αποδομητές και τρεις βιβλιοκρισίες.

Την εικονογράφηση του τεύχους επιμελήθηκε η Μ. Κοκκίνου.

Ο σπορέας, 1850, J.-F. Millet